

NEDEN?
DÜŞÜNCE VE
DAVRANIŞLARIMIZIN
ALTINDA YATAN
NEDENLER
CHARLES TILLY

VakıfBank Kültür Yayınları: 0024
İnsan ve Toplum: 003

NEDEN?
DÜŞÜNCE VE DAVRANIŞLARIMIZIN
ALTINDA YATAN NEDENLER
CHARLES TILLY

Özgün Adı:
Why? What Happens when People Give
Reasons... and Why
Türkçesi
Ahmet Fethi

Genel Yayın Yönetmeni
A. Tarık Çelenk

Tasarım ve Yayın Kimliği
Bülent Erkmen

Tasarım Uygulama ve
Yayın Standartları
Barış Akkurt, BEK

Kapak Görseli
Fatih Mutlu

Yayın Danışmanı
Dr. Hasan Aksakal

Kitap Editörü
Selim Karlıtekin

Sayfa Uygulama
Gelengül Erkara

Son Okuma
Defne Asal

Tasarım Danışmanlığı
BEK

VakıfBank Kültür Yayınları
Saray Mahallesi
Dr. Adnan Büyükdeniz Caddesi
No:7/A1 – Kat 13,
Ümraniye 34768 İstanbul
Telefon: 0 216 724 2614
www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

Üretim ve Satış Müdürü
Hüseyin Esen

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş.,
2018

© Princeton University Press, 2006

ISBN 978-605-7947-14-7

Kitabın Türkçe yayın hakları Akcalı Ajans aracılığıyla VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı
Ofset Yapımevi
Şair Sokak No: 4, Çağlayan Mahallesi,
34410 Kağıthane, İstanbul
Telefon: 0 212 295 86 01
Sertifika No: 12326

1. Baskı: Şubat 2019

NEDEN? DÜŞÜNCE VE DAVRANIŞLARIMIZIN ALTINDA YATAN NEDENLER

CHARLES TILLY

TÜRKÇESİ
AHMET FETHİ

CHARLES TILLY

Karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji yaklaşımının öncü isimlerinden biri olan Amerikalı akademisyen Charles Tilly (1929-2008), 1950'de Harvard Üniversitesi'nden mezun oldu ve sonrasında elli yılı aşan görkemli kariyerini Toronto, Michigan, New School ve Columbia Üniversitesi bünyesinde sosyoloji ve tarih profesörü olarak sürdürdü. 1960'lı yıllardan itibaren kaleme aldığı ve pek çok dile çevrilen çalışmaları, uzun tarihsel dönemler içinde ortaya çıkan yapısal dönüşümlere odaklandı.

Tilly'nin daha önce Türkçeye çevrilen eserleri *Avrupa'da Devrimler, 1492-1992* (Alfa), *Zor, Sermaye ve Avrupa'da Devletlerin Oluşumu* (İmge Kitabevi), *Demokrasi* (Phoenix), *Kolektif Şiddet Siyaseti* dir (Phoenix).

AHMET FETHİ

Türkiye'nin en üretken çevirmenlerinden biri olan Ahmet Fethi Yıldırım 1959'da doğdu. 1990'dan bu yana yayımlanan yüz civarındaki kitap çevirisi arasında Farhad Daftary'den *Şii İslam Tarihi* (Alfa) ve *İsmaililer* (Alfa), Bertrand Russell'dan *Batı Felsefesi Tarihi I, II, III* (Alfa), Theda Skocpol'ün derlediği *Tarihsel Sosyoloji* (Tarih Vakfı Yurt Yayınları), Julia M. H. Smith'ten *Roma'dan Sonra Avrupa* (Alfa), Stefan Ihrig'den *Naziler ve Atatürk* (Alfa), Marc David Baer'den *IV. Mehmet Zamanında Osmanlı Avrupası'nda İhtida ve Fetih* (Hil), E. P. Thompson'dan *Teorinin Sefaleti* (Nika), Ernesto Laclau'dan *Siyasal Kimliklerin Oluşumu* (Köprü Kitaplar), Karl Marx'tan *Felsefe Yazıları* (Hil), Geoffrey Nowell Smith'ten *Dünya Sinema Tarihi* (Kabalıcı), John Freely'den *Büyük Türk: İki Denizin Hâkimi Fatih Sultan Mehmed* (Doğan Kitap), Tom Standage'tan *Altı Bardakta Dünya Tarihi* (Kırmızı Kedi) ve Jonathan Israel'den *Radikal Aydınlanma ve Modern Demokrasinin Kökenleri: Zihin Devrimi* (VakıfBank Kültür Yayınları) gibi eserler bulunmaktadır.

*Yaşayan çocuklarıma ve hayat arkadaşlarına:
Rich, Elisabeth, Carolyn, Reg, Steve ve Elizabeth*

İÇİNDEKİLER

Önsöz 008	Savaş Planlarında Nedenler 080	Kodların Çalışma Şekli 138	Kodlar ve Rekabet 190
Neden Göstermenin Nedeni Ne? 012	Öyküler 087	Etkili Formüller 143	İnsan Evriminin Teknik Anlatımları 194
Bu Kitabın Nedeni Ne? 020	Öykülerin Meziyetleri 091	Tıbbi Kodlar 147	Çok Yüzlü Elmas 199
Neden Çeşitliliği 029	Öykülerin İşi 097	Tıbbi Mesleki Hata 154	Yeniden Teknik Anlatımlar 204
Nedenleri Açıklama 040	Retorik Olarak Öyküler 102	Öyküleri Kodlara Çevirme 160	Nedenleri Uzlaştırma 207
Ne Geliyor? 049	Özürler, Savunmalar ve Suçlamalar 107	Kodların Maliyeti 165	Sert Bir Terör Görüşü 219
Görenekler 050	Yaşam Öyküleri Anlatmak 110	Teknik Anlatımlar 169	İzleyiciler ve Üstün Öyküler 225
Göreneklerin Çalışma Şekli 060	Bir Haydutun Otobiyografisi 117	Teknik Anlatımlar Ne Yapar? 175	Uzmanlık Alanıyla İlgili Nedenleri Yayma 230
Acil Servis Çalışanlarının Neden Kullanma Şekli 070	Hastalık Öyküleri 122	Şiddete İlişkin Teknik Anlatımlar 177	Kaynakça 237
Pratikleri Haklılaştırma 076	Kodlar 131	Suç Kodları 181	
		Ortak Kaynakların Yönetimi 185	

ÖNSÖZ

İnsanların kendi yaptıklarına, başkalarının onlara yaptıklarına ya da daha genel olarak dünyada olup bitenlere neden göstermelerinin sebebini hiç merak ettiniz mi? Ben ettim ve kendimi bu kitabı yazarken buldum. Bu kitabı yazmak beni alışılmış güzergâhımın, devrimler ve demokratikleşme gibi büyük ölçekli siyasal süreçleri çözümlenme güzergâhının dışına itti. Beni güzergâhımın dışına iki farklı rüzgâr savurdu.

Birincisi, kitle iletişim araçlarının, öğrencilerin ve meslektaşım sosyal bilimcilerin karmaşık toplumsal görüşleri hep aynı şekilde açıkladıklarını fark ettim ve düzenli olarak birkaç etkili aktörün kararlarına odaklanıp, tahmin edilmeyen sonuçları, artımlı etkileri ve kesintisiz, toplumsal etkileşim müzakerelerini neden ihmal ettiklerini merak ettim. Her şeyden önce, hem kişisel deneyimim, hem mesleğim gereği yaptığım toplumsal süreç incelemeleri, insanların bilinçli olarak planladıkları şeyleri nadiren tam olarak gerçekleştirdiklerini ve olayların tahmin ettiklerinden farklı bir biçimde geliştiğini gördüklerini düşünmeme yol açmıştı. O halde, toplumsal süreçlerle ilgili betimlemelerin ve açıklamaların ezici ölçüde bilinçli tartışmayı vurgulamalarının nedeni nedir?

İkincisi, pek çok toplumsal sürecin, söz gelişi, kendi kendine konuşmaktan ya da bir büyük ustanın satranç hamlelerini planlamasından ziyade yoğun bir söyleşiye benzediğine ilişkin hüznü iddiam, kimseyi pek fazla ikna etmedi. Bunun nedeni, belki de, çok büyük bir toplumsal ölçekle ilgilenmemdi. Belki de, bir betimlemeyi ya da açıklamayı anlaşılır ve inanılır kılmak için neyin gerekli olduğu konusunda yeterince düşünmemiş olmamdı. İyi ya da kötü, her iki meydan okumayı kitapta uzun uzadıya ele almaya karar verdim. Sonuç karşınızdadır.

Neden göstermenin toplumsal bir etkinlik olduğunu ve bu nedenle geçerli nedenlerin, bir toplumsal durumdan diğerine değiştiğini keşfettiğimi bir an olsun iddia etmiyorum. Bu kitapta, Aristoteles'in şiir ve retorikle ilgili düşüncelerinden yararlanıyorum. Bu akademik bir makale olsaydı, muhakeme çizgimi, John Dewey ve George Herbert Mead üzerinden Amerikan pragmatizmine kadar götürürdüm. Bu çizgide, eleştirmen-felsefeci Kenneth Burke, güdülerin karşılığı olan sözcüklerin aslında içsel dünyaları değil, durumları tarif ettiğinde ısrarlıydı. Tuhaf bir biçimde, Burke bu iddianın köpekler için bile geçerli olduğunu öne sürdü: "Kırsal kesimdeki parlak tüylü bir terrier'in, kentte serüvenleri şekerle ve sert kaldırımlarda yürüyüşle sınırlı olan aşırı besili, şişman, nazlı bir poodle'inkinden epeyce farklı bir güdü sözlüğü vardır" (Burke 1989: 127). Farklı köpek türleri, hareketleriyle, durumlarına bağlı olarak farklı nedenleri anlatıyorlardı.

Sosyolog C. Wright Mills, ünlü bir denemesinde, Burke'nin "güdü sözlüğü" düşüncesini aldı, toplumsal yanını

açıkladı ve kendi formülasyonunu, John Dewey'inkiyle açıkça özdeşleştirdi. Mills, Amerikan yaşam tarzına ve yönetim politikasına ilişkin etkili ve çok okunan eleştirilerde kullandığından çok daha gösterişli bir dille, şunları öne sürdü:

Güdü ithamının ve ikrarının ortaya çıktığı genel durum, ilk önce, dilli yaratıkların (ifade edilmiş) programlarının toplumsal yürütümünü, yani başkalarının eylemlerine ve konuşmalarına göre yönlendirilen eylemleri ve programları kapsar; ikincisi, güdü ikrarı ve ithamı, "soru" olarak bilinen konuşma biçimiyle birlikte vardır. Soruların arkasındaki durumlar, tipik olarak, ifadelerin analitik bakımdan "kriz" dediği alternatif ya da beklenmeyen programları ya da eylemleri kapsar. Soru, genellikle motor bir yanıtı değil, başka bir sözel eyleme yol açmasıyla ayırt edilir. Soru, söyleşide bir ögedir (Mills 1963: 440).

Bu dopdolu pasajda ve aynı denemenin sonrasında Mills, güdü ikrarını ve isnadını neden göstermeyle eşitlemeye ve toplumsal haklılaştırma, rasyonelleştirme ve onarma işinin yapıldığını söylemeye yaklaşır.

Önünüzdeki kitap, ara sıra Aristoteles'e gitmek dışında, ayrıntılı kuramları açıklamaya, soy kütüklerinin izini sürmeye, diğer kuramcılarla aynılıklarını ya da farklılıklarını belirtmeye tek kelime harcamıyor. Doğrusu, söyleşilerle ilgili bölüm, kavrayışlı sosyolog Erving Goffman'ın benzer konuları nasıl ele aldığıyla ilgili bir şeyler söylüyor. Ayrıca güç bir nokta ortaya çıktığında, benimkiler de dahil olmak üzere, akademik eserlerden alıntılar yaparak biraz işin ko-

layına kaçıyorum. İlginç düşüncelerin izini sürmek isteyen öğrencilere ve bu düşünceleri nereden aldığımı merak eden uzmanlara yardım etmek için bu alıntıları yapıyorum. Ama neden gösterme konusunda benim muhakemelerimin daha önceki çalışmalarla nasıl eklemlendiğini göstermek yerine, okurun her zaman karşılaştığı toplumsal durumlarda nedenlerin nasıl ortaya çıktığını anlamalarına yardım etmeye yoğunlaştım. Kitabın değerinin ölçüsü, var olan literatürü geliştirip geliştirmediği değil, kitabı okuyanların "Neden?" sorusuna daha önce olduğundan daha açık ya da en azından farklı yanıtları görüp görmedikleridir.

Bu arada, Andrew Abbott, Aaron Cicourel, Lynn Eden, Mona El-Ghobashy, Jack Katz, Douglas Mitchell, Katherine Newman, David Rothman, Robert Courtney Smith, Laura Tilly, Viviana Zelizer ve adını vermek istemeyen iki okur bana paha biçilmez eleştiri, bilgi, öğüt ve cesaret verdiler. Tim Sullivan'ın kitabı yayınlama coşkusu, eziyetli değerlendirme sürecinde ruhumu diri tuttu. John Munk'un editörlük ustalığı, hızlı bir göz ile hafif bir eli birleştirdi. Birinci bölümün daha önceki bir versiyonu, *Sociological Theory* 22 (2004), 445-455'te "Reasons Why" başlığıyla yayınlandı; o makalenin malzemesi, Amerikan Sosyoloji Derneği'nin izniyle burada yeniden kullanılıyor.

NEDEN GÖSTERMENİN NEDENİ NE?

İlk gözlemciler yalnızca olanları anlamaya çalıştılar. 11 Eylül 2001'de sabah saat 8.19'da uçuş görevlisi Betty Ong, Amerikan Havayollarının, Kuzey Carolina'da, Cary'deki Güneydoğu Rezervasyonlar Bürosunu aradı. Sabah saat 8.00'de Los Angeles'a gitmek üzere Boston'dan kalkan 11 sefer sayılı uçaktan arıyordu. Ong, Nydia Gonzalez'e ulaştı. Ona, hava korsanlarının uçağı ele geçirdiklerini, diğer iki uçuş görevlisini bıçakladıklarını, en az bir yolcuyu öldürdüklerini, gözlerini yakan ve nefes almalarını zorlaştıran bir spreyle siktiklerini anlattı (9/11 Report 2004: 5).

8.27'de Gonzalez, Ong'un çağrısını, Texas'ta Forth Worth'taki Amerikan Havayolları operasyonlar merkezinde nöbetçi müdür Craig Marquis'ye ilettili. Yaklaşık aynı sırada hava trafik kontrolörleri uçağın, New York'ta, Albany yakınlarında güneye keskin bir dönüş yaptığını bildirdiler. "Bay Marquis, 'New York'a gidiyorlar!' diye bağırdiğımı anımsıyor. Korsanların uçağı yere indireceklerini varsayarak, 'Newark ve JFK'yi arayıp, bir uçak kaçırma olayı beklemelerini söyleyin' emrini verdi. Bay Marquis, 'Uçağın bir binaya dalacağını rüyamda görsem inanmazdım' diyor" (CBS News 2002: 47). Emektar müdür Marquis, haklı olarak, 11 sefer sa-

yılı uçağın kaçırılmasını, daha önce yaşanan ve kaçırılanların para, sığınma ya da siyasi mahkûmların serbest bırakılmasını talep ettikleri olaylara benzetmişti. Ödün koparmak için uçağı, personeli ve yolcuları rehin aldıklarını sanıyordu. Yaklaşık aynı saatlerde, Boston hava trafik kontrolörleri, Federal Havacılık Dairesi'nin komuta merkezine, korsanların uçağı ele geçirmiş olabileceklerini söylüyordu (Duenes vd. 2004: A16). Uçaktaki olayları fısıltıyla anlatmaya devam eden Betty Ong, saat 8.38'de uçağın inişe geçtiğini bildirdi. Sesi, saat 8.44'te aniden kesildi (9/11 Report 2004: 6).

11 sefer sayılı uçağı kaçırılanlar, Craig Marquis'nin tahmininin yanlış olduğunu çok geçmeden kanıtladılar. Gonzalez'in Betty Ong'la telefon görüşmesinin kesilmesinden iki dakika sonra, ABD Gümrük Hizmetleri Baş Müfettişi Kevin McCabe, New Jersey'deki Elizabeth'te, bürosunun penceresinden doğuya bakıyordu. Daha sonra Steven Brill'e anlattığına göre, "8.46'da Dünya Ticaret Merkezine çarpan ilk uçağı gördüğünde, kahvesini yudumlayıp, telefonda konuşuyordu. Uçağın ne kadar büyük olduğunu gördüğü için, bunun bir saldırı olabileceğini düşündü. Televizyonu açtı, sonra olanları öğrenmek için, New York'ta Ticaret Merkezinde bulunan Gümrük Dairesini aradı" (Brill 2003: 1).

McCabe'in merkezi aramasından birkaç dakika sonra, Bryant Gumbel, CBS News için Manhattan'dan yayın yapıyordu. Kimliği saptanamayan bir uçağın Dünya Ticaret Merkezine çarptığını daha yeni duymuştu. 8.52'de ilk görgü tanığı, o sırada SoHo Restoranda yemek bekleyen Stewart Nuriç'ti. "Gerçekten gördüm... Küçük bir uçağı benziyordu...

İki gürültü duydum, binadan fırlamış gibiydi, sonra binanın tepesinde büyük bir ateş topu gördüm. Sonra muazzam bir duman ve aşağı düşen cam ve moloz yığını” (CBS News 2002: 16). Biraz sonra, Marriott World Trade Center Hotel’de kapıcılık yapan Wendell Clyne, Gumbel’a anlatıyordu:

GUMBEL: Tamam, dışarıda duruyordunuz. Bize gördüklerinizi ve duyduklarınızı anlatın.

CLYNE: Önce bir patlama sesi duydum. Bir uçağın geçtiğini sandım. Sonra aniden, briket, kâğıt, her şey düşmeye başladı. Düşen moloz ve camlardan sakınmak için içeri kaçtım. Sonra, durunca, bir adamın çılgınlığını duydum. O tarafa bakınca, yanmakta olan bir adam gördüm; hemen koşup üzerindeki ateşi söndürmeye çalıştım. Çılgılık atıyordu. Yuvarlan, yuvarlan dedim; yapamadığını söyledi. Sonra başka bir adam geldi... ve üzerindeki alevleri söndürdü (CBS News 2002: 17).

Saat yaklaşık dokuzu iki geçiyordu.

Gumbel üçüncü görgü tanığına döndü. Theresa Renaud, merkezin yaklaşık iki mil kuzeyinde, Sekizinci Bulvar On Altıncı Cadde’deki dairesinden Dünya Ticaret Merkezini izliyordu. Renaud anlatıyordu:

Yaklaşık on dakika önce, 80. kat civarında büyük bir patlama oldu – dört ila sekiz kat etkilenmiş gibi görünüyor. Binanın hem kuzey, hem doğu tarafından alevler fişkırıyor. Çok gürültülü bir patlamaydı, alevler takip etti ve sanki bina hâlâ içeriden yanıyor gibi.

Aman, bir tane daha – bir uçak daha çarptı [nefesi kesilir;

çılgılık]. Aman Tanrım! Bir uçak daha çarptı – başka bir binaya çarptı, tam ortasına uçtu. Aman Tanrım, binanın tam ortasına.

GUMBEL: Bu da [2. Kuleye] mı?

RENAUD: Evet, evet, binanın tam ortasına... Kesinlikle... bilerek...

GUMBEL: Neden kesinlikle bilerek diyorsun?

RENAUD: Çünkü düpedüz tam üzerine uçtu (CBS News 2002: 18).

Manhattan’ın merkezindeki bir itfaiye birliğiyle ilgili bir belgesel hazırlayan film yapımcısı Jules Naudet, ilk uçak Dünya Ticaret Merkezine çarptıktan sonra itfaiye taburunun şefiyle birlikte olay yerine gitmişti. İlk kule vurulmuştu, ikinci uçak diğer kuleye çarptığında, Kuzey Kulenin lobisinde itfaiyecilerin çalışmalarını filme alıyordu: “Aniden dışarıdan gelen bir patlama sesi duyduk; dönüp pencereden bakınca, avluya yanarak düşen molozları gördüm, sonra radyodan 2. kulenin de başka bir uçak tarafından vurulduğunu duyunca, artık bunun yalnızca korkunç bir kaza olduğunu düşünmek imkânsızdı: New York saldırı altındaydı” (CBS News 2002: 23). Washington da saldırı altındaydı. Şaşırtıcı bir felaket başlamıştı.

O Eylül sabahı el konan ticari uçaklar New York’un Dünya Ticaret Merkezine, Washington’ın Pentagon’una ve Pennsylvania’da bir tarlaya düşünce, tüm dünyada insanlar olan bitenin nedenlerini sormaya başladılar. Birileri bu ha-ince şiddete neden başvurdu? Neden Amerika Birleşik Dev-

letleri'ni hedef aldılar? Amerikalı yetkililer saldırıyı neden önlemedi? Gözlemciler, hızla, olanları anlamaktan felaketin nedenlerini aramaya geçtiler. Olayın içinde olanlar, hem bir bütün olarak olayın hem de maruz kaldıkları, tanık oldukları ya da neden oldukları olayların nedenlerini bulma göreviyle karşı karşıyaydılar.

Olay yerinde, acil yardım görevlileri çok fazla soru sormadan rutin işlerini yapmaya koyuldular. Ancak çalışırken, gördükleri felaketin inanılır nedenlerini ciddi bir biçimde araştırmaya başladılar. Örneğin, New York İtfaiyesi İlk Yardım Görevlisi Gary Smiley, ambulansındaki radyo, bir uçağın Dünya Ticaret Merkezinin 110 katlı Kuzey Kulesine (1. Kule) çarptığını dünyaya duyurduğunda, Brooklyn merkezinde fazla mesai yapıyordu. Çağrı sabah saat 8.48'de gelmişti. Smiley'in ekibi birkaç dakika içinde Brooklyn Köprüsü'nü geçip Manhattan'a ulaşmıştı.

Smiley iki kule arasında bir güvenlik alanı yarattı. 1. Kule'den yeni çıkmış yaralı bir kadını sokağın karşı tarafına taşıyordu; bir anda kadın, "Uçak" diye bağırmağa başladı. Yukarı baktı ve ikinci uçağın Güney Kulesine (2. Kule) çarptığını gördü. Saat sabah 9.03'tü, ilk olaydan 17 dakika sonraydı. Yıkıntılar üzerlerine düşmeye başladı, yolun orta yerinde kadını yere itip üzerine kapandı. Kopmuş, yanan bir insan kolu sırtını kavurdu. Daha sonra, "Kaostu" diyordu. "Herkes bir tarafa kaçıyordu. Sonra kafama dank etti. Tam olarak ne olduğunu anladım. 1993'te bina bombalandığında oradaydım. Sokağın karşısında Millennium Hotel'de 100 kişinin ilk tedavisini yapmışım. Bu yüzden, bunun bir sal-

dırı olduğunu anladım. İnsanlara bunu söylemeye başladık ve söylediklerimiz insanları harekete geçirdi" (Fink ve Matthias 2002: 33). Smiley, ilk önce, olanlar için kendi nedenlerini bulmaya çalıştı, sonra bu nedenleri diğer insanlara anlattı. Onun anlatımıyla insanlar yalnızca o nedenleri kabul etmekle kalmadılar, derhal harekete de geçtiler. Ambulansını daha güvenli bir yere çekti, Kuzey Kulesinin yüksek katlarından atlayan insanların vücut parçalarından kurtulup kulenin içine girdi ve kurtarma operasyonlarını başlattı. O anda (9.50) Güney Kulesi çöktü.

Güney Kulesinin çöküşünden hemen sonra, Smiley, kulenin molozları arasına sıkışan diğer ilk yardım görevlilerini kurtarmaya gidiyordu. Ne var ki bu görev çabuk sona erdi. Kuzey Kulesinin ani çöküşünden (10.29) kaynaklanan hava basıncı, Smiley'i fırlatıp kaldırma çarpmıştı. Bir kamyonun altına süründü, tozdan boğulup öleceğini düşündü. Sonra, üç yıl önce rastgele bir sokak soygununda babasının nasıl öldüğünü anımsayıp, kendi ölümünün iki çocuğunu nasıl etkileyeceğini düşününce öfkeleni:

Aklıma babamın ölümüyle ilgili anlatılanlar geldi ve sanırım, bana oradan çıkma arzusunu veren de aslında buydu. Bir şey dank etti ve düşündüm; bugün ölmeyeceğimi biliyorum. Buradan çıkacağım.

İnsanlar ne der bilirsiniz, "Tanrının sizin için başka planları vardı." Sanırım, babamın benim için başka planları vardı. Harıl harıl beni arıyor olmalıydı ve hemen kazmaya başladım. Farkına varmadan önce kamyonun altında ne kadar kaldığımı bilmiyorum; ama kayaların ve

molozların arasında kendime yol açıp sürünerek oradan çıkmaya başladım. Tam ben dışarı çıkarken, yikıntılarının altında kalan bir itfaiyeci de kendini kurtarmıştı. İkimiz de sersemleşmiştik (Fink ve Mathias 2002: 34).

Smiley, vücudundaki yanıklarla, North End Avenue’de çok sayıda yaralı polis ve itfaiyecinin sığındığı bir şarküteri dükânına ulaşmayı başardı. Oradakiler, duydukları patlamaların nedenlerini açıklıyorlardı. “Polislerden biri, bunların ikinci patlamalar olabileceğini düşünüyordu. Teröristler bu tür şeyler yaptıklarında, kurtarma ekiplerini öldürmek için etrafa ikinci bombalar koyarlar. Bu, terörizmin alame-ti farikasıdır. O noktada neye inanacağımızı bilemezsiniz. Herkes kontrolünü kaybetmişti ve her şey olabilirdi. Zira bildiğimiz tek şey, tüm Manhattan’a saldırdıklarıydı” (Fink ve Mathias 2002: 35). Yine de, o sırada olay yerindeki birçok kişinin, olayla ve yapılması gerekenlerle ilgili ortak bir tanımı vardı: Teröristler bize saldırıyor, onlara karşı kendimizi savunmalıyız.

Üst düzey devlet görevlileri de hızla felaket yerine gelip, gördükleri şeylere neden aradılar. New York Polis Şefi Bernard Kerik, yardımcıları duş kapısını yumruklayarak içeri girip, bir uçağın Dünya Ticaret Merkezinin tepesine çarptığını söylediklerinde, egzersizini yeni bitirmişti. Siren sesleri ve parlayan ışıldaklar arasında iki adamıyla birlikte, binaya yaklaştılar; Kuzey Kulesinde ölümüne atlayan insanları gördüler. Kerik, polisin tüm kent çapında seferber olmasını emretti. Kısa süre sonra, ikinci uçak Güney Kule-

sine çarptı. Saçılan uçak parçaları ve insan vücutları yere iniyordu. (Şefin koruması Hector Santiago’nun daha sonra anlattıklarına göre, uçağı göremedikleri için “Şef, bir bomba olabileceğini düşünüyor. Terörist sanıyorsunuz, kalıba uyuyor” [Fink ve Mathias 2002: 106]).

Canlarını kurtarmak için oradan kaçan Kerik ve adamları 7 World Trade Centre’daki postanenin arkasına sığındılar. Kerik’in anımsadıklarına göre daha sonra:

Arkaya baktım. Hasarı gördüm. O noktada, hava kuvvetlerine bağlı uçakları ve “ticari bir uçaktı” diye bağırان pilotları duyabiliyordum. O anda saldırıya uğradığımızı anladım. John’a (Picciano, personel şefi) yüksek sesle, telefona geçip karargâhı aramasını söyledim; ama telefonlar çalışmıyordu. Telefon kulübeleri yıkılmıştı, bu yüzden radyoyu arıyoruz. Hava Kuvvetlerine hava sahasını kapatırın diye bağıriyorum. Hava desteğine ihtiyacımız vardı, bana hava desteği sağlamaları için çocuklara bağıriyorum. “Bir F-16 çağırmak için kahrolası bir numara var mı?” der gibi bana bakıyorlar. “Kimi arayalım? Nasıl arayalım?” der gibi.

Ama Hava Kuvvetleri önlem alıp hava sahasını kapatmıştı. Ordu yardıma çağırılmıştı. O noktada tüm kentin kapatılmasını emrettim. Tüm köprüler ve tüneller kapalı. Giriş, çıkış yok. O noktada, esas olarak, karadan ikinci bir saldırı olabileceğinden kaygılanıyordum. Bizi havadan vuruyorlar, karadan bir şey yaptılar mı? Yerdeler mi? Diğer kaygım, hangi cehennemde olduklarıydı. Kim bunlar? Biliyorsunuz, tüm bu olaylar olurken, parçaları birleştir-

meye çalışırsınız. Aynı anda birçok şeyi düşünmeye çalışırsınız (Fink ve Mathias 2002: 110-11).

Çok geçmeden Belediye Başkanı Rudolph Giuliani de Kerik'e katıldı. Belediye Başkanı, Beyaz Saray'ı aradı ve bir uçağın da Pentagon'u vurduğunu, başkanlık personelinin (Başkan Bush Florida'daydı) Beyaz Saray'ı boşaltmakta olduğunu öğrendi. New York Destek Birliği, Dünya Ticaret Merkezinden geriye ne kaldıysa ona yakın bir yerde bir komuta merkezi kurdu, ama Güney Kulesinin çökmesiyle orası da darbe yedi. Geçici karargâhı, East Twentieth Street'teki Kent Polisi Akademisine taşındılar. O günkü performansları, Kerik ve Giuliani'ye ulusal ölçekte siyasal görünürlük kazandırdı; Kerik'in 2004'te ABD İç Güvenlik Bakanlığına aday gösterilmesine yol açtı.¹

BU KİTABIN NEDENİ NE?

Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'daki görgü tanıkları neden ararken, son derece genel bir insani alışkanlığa uydular. İnsanı, neden gösteren hayvan olarak da tanımlayabiliriz. Kimi tanımlamalara göre, diğer primatlar da dil, alet, hatta

1. Haberciler geçmişini kazıyınca ve kendisi de yasadışı bir göçmeni vergi bildiriminde bulunmadan hizmetçi ve dadı olarak çalıştırdığını kabul edince, Kerik adaylıktan çekildi. İki haftalık gürültüden sonra, Kerik, dadı, aşk yaşamı ve geçmiş ilişkileriyle ilgili haksız iddiaların şirkete zarar verdiğini söyleyerek, Giuliani'nin 9/11 sonrası güvenlik danışmanlığı firmasından da istifa etti. En azından gösterdiği nedenler bunlardı: Lipton ve Rashbaum 2004, Rashbaum ve Dwyer 2004.

kültürü kullanır; ama yalnızca insanlar daha çocukken neden göstermeye ve istemeye başlar, yaşamları boyunca da neden aramaya devam ederler.

Nedenler, "X neden Y yapar (yaptı, yapması icap eder)?" sorusuna, örgütlü yanıtlar verir. X, randevumuza neden geç geldiğinizi anlattığınızda siz olabilirsiniz, piyangoyu kazandığımı açıkladığımda ben olabilirim ya da uçakları Dünya Ticaret Merkezine ve Pentagon'a süren hava korsanları olabilir. X'in bir kişi ya da kişiler olması gerekmez; X, Tanrı olabilir, kötü ruhlar olabilir, İslam olabilir, komünizm olabilir ya da düpedüz Onlar olabilir. X, bazen bireyleri, grupları, örgütleri, kategorileri, güçleri ya da görünmez kendilikleri ifade eder. X, Y'yi üretir.

Dünya Ticaret Merkezi felaketi, birçok düzeyde neden göstermeyi kışkırttı:

- Hava korsanları neden uçakları ele geçirip kulelere çarptılar?
- Binalar neden alev alıp çöktü?
- (Olaya katılanlardan birinin durumunda) Neden böyle davrandım? Neden böyle davrandık (biz her neyse)?
- (Olaya katılanlar ve olayı gözlemleyenlerin durumunda) Başka insanlar (birey ya da grup olarak düşünülen) neden böyle davrandılar?
- Terörizmin nedeni nedir?
- Genel olarak şiddetin nedeni nedir?

Bu kitap, çeşitli düzeyler arasında dolaşarak, sevecen ama araştırmacı gözlerle neden göstermeye bakıyor. İnsanların

yaptıkları şeylere, başkalarının yaptıklarına, kendi başlarına gelenlere ya da başkalarının başına gelenlere neden, nasıl ve hangi farklı biçimlerde neden gösterdiklerini soruyor – yaşamın, kötülüğün ya da insani zayıflığın genel nedenlerinden değil, daha çok farklı türden insanların gündelik işlerine baktıklarında, zorluklarla uğraştıklarında, birbirleri hakkında yargıda bulduklarında ya da 9/11 felaketi gibi olağanüstü durumlarla karşılaştıklarında gösterdikleri ya da kabul ettikleri somut nedenlerden söz ediyoruz.

Okumaya başladığınız kitap, neden göstermenin toplumsal yanına bakıyor, bireysel sinir sistemlerinin yeni bilgiyi nasıl alıp işlediğine değil, daha çok insanların kabul edilmiş nedenleri nasıl paylaştıkları, ilettikleri, karşı çıktıkları ve kolektif olarak değiştirdiklerine odaklanıyor. İnsanların gösterdikleri nedenlerin doğru ya da yanlış, iyi ya da kötü, akla uygun ya da akıl dışı olup olmadıklarını fazla dert etmiyor. Daha çok, neden göstermenin toplumsal sürecine yoğunlaşıyor. Şeylerin neden gerçekleştiğine ilişkin genel entelektüel tartışmalara, büyük olayların nedenleriyle ilgili anlaşmazlıkların nasıl çözüleceğine de fazla zaman ayırmıyor.

9/11 saldırıları, epeyce tartışmaya neden oldu. 9/11'in anlamıyla ilgili bir kitabın editörlerinin yorumuna göre, “11 Eylülün temel anlamının, ancak tam bağlamı içine yerleştirildiğinde kavranabildiğine kimsenin itirazı yok; ama bu bağlamın sınırları hararetle tartışılıyor” (Hershberg ve Moore 2002: 1). 9/11'in ciddi bir biçimde öne sürülen nedenleri, diye devam ediyor editörler, El-Kaide fanatizmi, ABD'nin

yanlış dış politikası, Ortadoğu rejimlerinin kendine özgü karakteristikleri, daha önceki istikrarlı (tehlikeli de olsa) dünya düzeninin çöküşü ve daha fazlasını kapsıyor. Bütün bu konular bana oldukça tanıdık geliyor. Mesleki çalışmalarımın büyük çoğunluğu, daha geniş bir ölçekte siyasal süreçlerin nedenlerini seçip ayırmakla ilgilidir: Devrimler neden olur, demokratikleşmeye ve demokrasizleşmeye neden olan nedir, terörizm neden birçok biçim alır ve benzeri. Ne var ki bu kitap bu tür geniş siyasal soruları seçip ayırmak yerine, kişiden kişiye ölçeğinde neden göstermenin toplumsal sürecine yoğunlaşıyor. Neden göstermenin, bu ölçekte de çok önemli olduğu anlaşılıyor.

Göreceğimiz gibi, gözlemciler gösterilen nedenleri çürük, zoraki ya da fantastik bulsalar bile, neden göstermek insanları birbirine bağlar. 9/11 gibi belirsiz durumlarda pek çok kişi, ilk önce, diğer insanlarla etkileşim yoluyla zaten öğrenmiş olduğu modellerden elde edilen nedenleri, olup bitenlere uyarlar. Kullanılabilir modeller gruptan gruba, durumdan duruma ve ilişkiden ilişkiye önemli ölçüde değişir. İçerikleri ne olursa olsun, nedenler, şu ya da bu şekilde davranmaya ve olan şeylerin ortak anlatımlarına gerekçe sağlarlar. Bu nedenleri gösteren ve kabul eden insanlar arasındaki ilişkilerle ilgili ifadelerde de bulunurlar.

Dünya Ticaret Merkezinde 9/11'le ilgili verilen nedenlere bakalım. En azından acil durum görevlilerinin ve kent yetkililerinin, olanların nedenlerini ararken yararlanacakları deneyimleri, kullanılabilir kategorileri ve yerleşik alışkanlıkları vardı. Kulelerde çalışanların genellikle çok daha

az şeyleri vardı. Bilgili Chuck Allen bile felaket anlaşıldıkça nedenlerini değiştirdi.

Allen, Kuzey Kulesinin 83. katında Lava Trading'de bilgisayar operasyonlarını yönetiyordu. Allen, aynı zamanda lisanslı bir pilot ve amatör bir radyocuydu. Sabah saat 8.45 civarında Hudson Irmağı'nın güneyinde bir uçağın alçaktan uçtuğunu görünce, şaşırıldı; ama Newark Havaalanı'na yaklaştığını sandı. Ne var ki, bir an sonra, tam gaz verilen uçak motorunun alışılmış sesini fark etti; sonra uçak, kendisinden 13 kat yukarıdan binaya çarpınca, bir gürültü duydu. Bina sarsılıyor, molozlar düşüyordu, uçağın yakıt tankının patlamasıyla da yangın başladı.

Bilgisayar programcısının dahili hattan sorduğu soruya yanıt verirken Allen, "Bir jet-helikopter binaya çarptı, sanırım," diye bağırdı (*Der Spiegel* 2001: 48). Daha sonra, diğerleriyle birlikte 83. kattan merdivenlerden koşarak aşağı inerken, yanında taşıdığı alıcı-verici radyodan yardım sinyali göndermeye çalıştı:

Bağlantı kurar kurmaz, yayın dışı bırakıldı: "Frekansları acil çağrılara açık tutmak için, tüm görüşmeler kapatılmıştır. Frekanstan çıkın." Oyun oynadığını sanıyorlardı. Duyabildiklerinden, Amerikan Havayollarına ait bir jetin kulelere çarptığını öğrenebilmişti. Bir anlam veremedi. "Tamam. Uçaklar kaza yapar, anladık. Ama neden kulelere? Pilotun önünde koca bir Hudson Irmağı vardı, Tanrı aşkına. Bu herifin neyi vardı?" (*Der Spiegel* 2001: 55).

Allen bir grubu 83. kattan indirip binadan çıktıktan ve kuzeydeki plazaya yerleştirdikten sonra, bir polis memuru

ona "kasıtlı olduğuna inanıyoruz" dedi (*Der Spiegel* 2001: 55). Yeni bir nedenler kümesi oraya çıkmaya başlıyordu.

New York'taki 9/11 saldırılarında hayatta kalanlar, felakete uğrayan binadan kaçarken bile, felaketin nedenlerini düşünmeye başlamışlardı. Gerry Gaeta, Dünya Ticaret Merkezini idare eden şirket Port Authority of New York'ta mimar olarak çalışıyordu. Gaeta, daha sonra, Kuzey Kulesinin 88. katından (Chuck Allen'den beş kat yukarı) inişini, bürosundan bir grup insanla birlikte karanlıkta ve molozlar arasında yollarını nasıl bulduklarını şöyle anlatıyordu:

Uçağın çarpmasıyla meydana gelen yangın, emlak departmanından Elaine Duch'u yakmış, giysilerini derisine yapıştırmıştı.

Elaine, inen ilk kişilerden biriydi. Emlak departmanında çalışan diğer sekreter Doreen Smith'le birlikteydi. (Larry) Silverstein için çalışan kızlardan biri, ayıp olmasın diye Elaine'in beline bir kazak sarmıştı. Kazağın kollarıyla arkadan büyük bir düğüm atılmıştı. Doreen, Elaine'in önündeydi, yol açıyordu; ben arkasından yürüyor, düşmemesi için arkasındaki düğümü tutuyordum. 88 katı böyle yürüdük. 76. kata indiğimizde, merdivenler, bir duman engeli yaratmak için tasarlanan bir geçide açılıyordu. Geçit yaklaşık 15 metre uzunluğundaydı ve geçidin her iki ucunda, duman geçirmez bir koronak sağlamak için yapılmış ateşe dayanıklı bir kapı vardı. Birinci kapıdan geçtik ama ikinci kapı açılmadı. Defalarca tekmeledim ama kıpırdamadı. Terörist planın bir parçası olduğunu düşünmeye başladım – insanların kaçmaya çalışacağını hesapladıklarını, bu yüz-

den merdiven boşluğu kapılarını kilitlediklerini. Aslında, daha sonra düşündüm ki, binaya çarpan uçağın yarattığı sarsıntıyla kapı sıkışmış olabilirdi (Murphy 2002: 52-53).

Gaeta, ilk önce, teröristlerin felaketi en küçük ayrıntısına kadar planladıklarını düşündü. Ne var ki, eğitilmiş bir mimar olarak daha sonra, hikâyeyi karmaşıklaştırdı; çarpmanın tahmin edilmeyen sonuçları aklına geldi.

Dean Murphy, Mitchell Fink, Lois Mathias ve *Der Spiegel* muhabirlerinin 9/11 anılarıyla ilgili kitapları için röportaj yaptıkları kişilerin birçoğu, en azından daha sonra masallarını anlatırken, yaşadıkları felaketi neredeyse dolsuz bir biçimde terörist bir saldırı olarak kodlayıp anlatılar. Bunun nedeni, belki de Amerikan mahkemelerinin Müslüman militanları, 1993'te Dünya Ticaret Merkezini patlayıcı yüklü bir kamyonetle yerle bir etmeye kalkıştıktan mahkûm etmiş olmasıydı. Ya da 2000 yılında Yemen'de ABD savaş gemisi *USS Cole*'un bombalanmasıyla harekete geçen ABD hükümetinin, 9/11'den epey önce Amerikalıları Usame bin Ladin'in kötü emelleri konusunda uyarılmış olmasıydı (State 2001a).

Her neyse, hayatta kalanların birçoğu saldırıyı yeni bir savaşın ilk belden aşağı vuruşuna, ikinci bir Pearl Harbor'a benzetti. Federal Deposit Insurance Corporation'da ekonomist olan Richard Brown, Amerikan Havayollarına ait bir uçak bitişikteki Kuzey Kulesine çarptığında, karısı Cathy ve iki çocuğuyla (yedi ve on yaşında) birlikte, Ulusal İşletme Ekonomisi Derneğinin Dünya Ticaret Merkezini

deki Marriott Hotel'de yapılan bir toplantısına katılıyordu. Brown'lar binayı hızla terk ettiler. Richard Brown daha sonra anlatıyor: "Uçaklar binalara çarptıktan sonra Battery Park'ta bekliyorduk, oradakilere yaşananların Pearl Harbor'a benzediğini söyledim. Bu şeyleri bazen yakın zamanın büyük etki yaratan sinema filmlerinin terimleriyle anlıyoruz. *Pearl Harbor* ile *Titanic*'in toplamı gibi olduğunu anlattım" (Murphy 2002: 110). En azından, hayatta kalıp röportaj verenlere göre, yaşadıkları korkunç deneyimin nedenleri çok uzakta değildi. Teröristler onları gebertmeye çalışmıştı ve neredeyse de başarılı olmuşlardı.

Saldırılardan kurtulanlar ve görgü tanıkları, daha sonra düşünüp hikâyelerini geliştirdiler. Örneğin, yakındaki Manhattan Community College'da son sınıf öğrencisi olan Kimberly Morales ikinci kez düşündü. Okuluna yakın olduğu için uçağın çarpmasını, patlamayı, yangını ve sonunda Kuzey Kulesinin çöküşünü gördü. Binadan ölüme atlayan çaresiz insanları da gördü. Bronx'a geri dönerken düşünüyordu: "Eve duygusal bir yolculuktu. Epeyce siyaset düşündüm. Gerçekten delirmiştim, öfkemi nereye yönelteceğimi bilmiyordum. Hükümette işleri bu tür şeyleri önlemek olan insanlar neredeydi? Biz bunları yaşarken, onlar milyon dolarlık yatlarıyla tatilde keyif mi çatıyorlardı?" (Murphy 2002: 128). Neden arayışı, onu hızla sorumluluk ve suçlu değerlendirmelerine götürdü. Meçhul teröristler ele geçirdikleri uçakları ikiz kulelere, Pentagon'a ve Pennsylvania'da bir tarlaya düşürmüş olsalar da, başka birilerinin ihmalkârlığı da uçakları ele geçirmelerine izin vermişti.

Kamu görevlileri de benzer bir neden, sorumlu ve suçlu arayışına girdiler. New York Belediye Başkanı Giuliani, 11 Eylüldeki ünlü basın toplantısında, nedenleri bağlamına yerleştirdi: “İnanıyorum ki, New York City’deki insanlar, işlerine gidip herkese hain, korkak teröristlerin bizi özgür bir ülke ve çalışan bir yer olmaktan alıkoyamadığını göstererek, hain saldırıya uğrayan tüm insanlara desteğimizi ve kararlığımızı kanıtlayabilirler. Ve bunun için elimizden gelen her şeyi yapacağız” (Adler ve Adler 2002: 9). Nedenler –“özgür bir ülke”nin işleyişini bozmaya çalışan “hain, korkak teröristler”– doğru tepkiyi, soğukkanlı kararlılığı emretti.

Aynı gün, ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, benzer bir ilk tepki gösterdi: “Yine terörizmi görüyoruz; teröristleri, demokrasiye inandırmayan insanları, binaları yıkarak, insanları öldürerek siyasal bir amaca ulaşabileceklerine inanan insanları görüyoruz. Binaları yıkabilirler, insanları öldürebilirler ve biz bu trajediye üzülürüz; ama demokrasi ruhunu öldürmelerine asla izin verilmeyecektir. Toplumumuzu yıkamazlar. Demokratik yola inancımızı yıkamazlar” (State 2001b). Dışişleri Bakanı Powell’a göre bu trajedi, çarpık düşünceli teröristler Amerikan kamu binalarını yıkarak Amerikan kararlılığını sarsabileceklerini sandıkları için gerçekleşti. 9/11 saldırılarından dokuz gün sonra Kongre’ye hitap eden ABD Başkanı George W. Bush, suçluları saptayıp tüm dünyadaki canilerle bütünleştirerek Powell’ın nedenlerini ayrıntılandırdı. Bush savaşı ilan etti: “Terörle savaşımız, El-Kaide’yle başlıyor, ama orada bitmiyor. Dünyanın

her tarafında her terörist grup bulunana, durdurulana ve yenilgiye uğratılana kadar sürecek” (State 2002: i).

NEDEN ÇEŞİTLİLİĞİ

İster kamu görevlisi, ister acil durum görevlisi, ister öğrenci olsun, insanlar doğruluğa ya da tutarlılığa duyulan evrensel bir arzudan ötürü neden göstermezler. Çoğu kez yüzeysel, çelişkili, aldatıcı ya da –en azından bir gözlemcinin bakış açısından– zoraki nedenlere razı olurlar. İnsanlar neden gösterdiklerinde başka ne yaparlarsa yapsınlar, açıkça kendi toplumsal yaşamlarını müzakere ediyorlar. Kendileri ile gösterdikleri nedenleri duyanlar arasındaki ilişkilerle ilgili bir şey söylüyorlar. Nedeni gösteren ile kabul eden, kendi bağlantılarını doğruluyor, müzakere ediyor ya da onarıyor.

Yaygın bir biçimde gösterilen nedenler, üst üste binen dört kategoriye ayrılır:

1. *Görenekler*: ihmalkârlık, sapma, üstünlük ya da iyi talih için geleneksel kabul gören nedenler: trenim geç geldi, nihayet sıran geldi, görgülüdür, yalnızca şanslı bir heriftir ve benzeri.

2. *Öyküler*: 9/11 felaketinin yanı sıra, bir arkadaşın ihaneti, büyük bir ödül kazanma ya da mezuniyetten 20 yıl sonra Mısır piramitlerinde eski bir sınıf arkadaşıyla karşılaşma gibi alışılmamış görüngülerin ya da olağanüstü olayların neden-sonuç anlatımlarını birleştiren açıklayıcı anlatılar.